

SZEMLE

STANKO ANDRIĆ

KAPISZTRÁN SZENT JÁNOS CSODÁI

(*METEM és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2009. 315 o.*)

Mindig izgalmas új megvilágításban szemlélni az ismertnek hitt dolgokat, eseményeket. Így van ez a magyar történelem jelentősebb alakjaival Szent Istvántól a XX. század jeles politikusaig. Érdekes, hogy a magyar történelem által piedesztálra emelt személyek többségére ügyet sem vet a nemzetközi történettudomány, míg az itthon másodvonalbelinek elkönyvelt szereplő milyen elismertségnek örvendhet külföldön. Utóbbiak közé tartozik Kapisztrán János, akit Hunyadi János segítőjeként, a keresztetek harcba hívójaként tart számon a közvélemény, de élete, vagy egyéb tevékenysége nem hozta lázba a hazai olvasóközönséget. Vele kapcsolatban az elmúlt évtizedekben inkább külföldi történészek eredményei inspirálták a hazai kutatókat, és remélhetőleg ilyen hatást gyakorol majd a fiatal horvát filológus-történész Kapisztránról szóló műve is, akinek könyvében rengeteg új adattal és megállapítással találkozunk. Gondoltuk volna például, hogy magyar szentek közül Kapisztrán a „legeredményesebb”, akinek 1456–1526 között ötszáz csodáját jegyezték fel?

Az 1967-ben született Stanko Andrić első-sorban nem a történészekről megszokott módszerekkel vizsgálta az obszerváns ferences prédikátor csodáiról készített jegyzőkönyveket. Inkább a filológia és az antropológia módszereivel élt, miközben tökéletesen ismerte és felhasználta a neves történész elődök, Döry Ferenc, Lukacsics Pál és Fügedi Erik eredményeit. A felsorolásból is látszik, Kapisztrán jelentőségének kutatása komoly historiográfiai múltra tekint vissza, és ez még inkább igaz, ha hozzátesszük, hogy Bölcskey Ödön háromkötetes biográfiája már megjelenése pillanatában nemzetközileg elismert munkának számított. Andrić tehát nem „terra incognita” témában tudott újat mondani, így még inkább értékelendő az angol és a horvát nyelven már publikált doktori disszertáció magyar nyelven való megjelentetése.

„A könyv egy késő középkori szent csodáiról szól,” és ennél pontosabban nem is lehetne visszaadni a kötet témáját. A szerző arra kereszte a választ, hogy hogyan és miért alakult ki ilyen rövid idő alatt vallásos tisztelet egy agastyán sírja körül az Oszmán birodalommal határos Újlakon, Európa egyik legtávolabbi területén. A csoda mint jelenség morfológiája és hermeneutikája áll a vizsgálódás középpontjában. Ez fontos, mert így alapvetően más módszerekre van szükség, mint egy ennél egzaktabb társadalom-, gazdaság-, politikatörténeti stb. kérdés megválaszolásához. A keresztény csoda műfaja a késő antikvitásban keletkezett, ezért természetesen a patrisztika ismerete is elengedhetetlen volt a késő középkori jelenség megértéséhez. Mivel a kanonizációs eljárások a XI. századtól pápai fennhatóság alá kerültek, és a XIII. századtól rendkívül megszigorodtak, ezért a skolasztikával foglalkozó kutatások eredményeit is fel kellett használni Kapisztrán 1519-ben kezdődött szenttéavatási procedúrájának kontextualizálásához.

A módszertani sokszínűség ellenére Andrić történeti szintézist alkotott, ezt kitűnően bizonyítja a kötet első három fejezete. Az elsőben a ferences obszervancia, és Kapisztránnak a mozgalomban betöltött szerepét ismerteti. Rámutat, hogy a ferencesek a XV. században reneszánszkat élő kanonizációs törekvések élharcosai voltak. A legfontosabb vezetők, Sienai Bernát, Marchiai Jakab, Alberto Sarteano mellett Kapisztrán számított a fő ideológusnak, aki kidolgozta az oly sikeressé váló, az egyházszakadás alatti reformokban megszülető obszervancia legfontosabb elveit. Lelkipásztorkodás, térítés, tanultság volt a legfontosabb elvárás a rend tagjaival szemben, hatékonyságukat pedig a feltétlen engedelmesség biztosította. A szerző nem mondja ki, de lehetetlen nem észrevenni az obszerváns ferencesek és a száz évvel később megszülető jezsuita kongregáció céljai és módszerei közötti ha-

sonlóságot. A fejezet szépen végigvezeti az olvasót a ferences renden belüli mozgalmak történetén, és érthetően elmagyarázza a mindenkori pápai udvarhoz fűződő viszonyukat is. Ez mindenképp szükséges a késő középkori magyar obszervancia jobb megértéséhez, így indokolt a Kapisztrán csodáiról szóló könyvben való szerepeltetése. Ugyanez igaz a főhős korai életéről szóló adatokra, amelyekből kiderül, hogy rendkívül művelt, sokoldalú, jelentős diplomáciai érzékkel megáldott személlyel van dolgunk. Ő harcolta ki Sienai Bernát kanonizációját és neki köszönhető az obszervancia közép-európai elterjesztése. A kettő közötti kapcsolatot éppen Bernát jelenti, aki közbenjár IV. Jenő pápánál Luxemburgi Zsigmond császárra koronázása érdekében. Ez nagyban hozzájárult, hogy a Magyar Királyság mellett Csehország és ezen belül Olmütz volt az obszervancia egyik fellegvára a XV. század második felében.

Kapisztrán előéletéből azonban nem következik automatikusan, hogy élete utolsó hónapjait a Magyar Királyság déli határainál töltse, és a nyugat végvidékének számító, európai szemnek érdektelen Újlak városában jelölje ki végső nyughelyét. Andrić azonban meggyőzően bizonyítja az idősödő Kapisztrán belső lelki fejlődését, ahogy a vérbeli jogászból miképpen válik egyre fogékonyabbá a misztika iránt. Prédikációiban mind gyakrabban utal az intő jelekre, és már 1454-ben megjövendölte saját sorsát. Így amikor 1456-ban megbízták a keresztes hadjárat vezetésével, benne már egyáltalán nem volt kétely a terv kivitelezhetőségével kapcsolatban.

A nándorfehérvári diadal pontos rekonstruálására nem tér ki a szerző, és mivel az ostrom a téma szempontjából mellékes jelentőségű, így indokolt a szelekció. Ennek ellenére szerepel egy fontos megállapítás, amelynél érdemes egy kicsit elidőzni. Andrić ugyanis megjegyzi, hogy a kortársak csodának érezték a II. Mehmed feletti győzelmet, és leszögezi, bár a szakirodalom nem hangsúlyozza a hadjárat „keresztes” jellegét, kétértelműen annak számít, és a hadba hívott parasztok, kézművesek stb. csikarták ki a fordulatot a sorsdöntő ütközetben. Ha fellapozzuk a használatban levő tankönyveket, mindenhol Hunyadi sikeréről olvashatunk, és a Kapisztrán vezette hadakat többnyire értéktelen tömegként értékelik. Félreértés ne essék, nem kívánok az István vagy Koppány, Kossuth vagy Széchenyi örökzöld kérdések közé újat becsempészni, Hunyadi deheroizálása sem célokom, és Kapisztránnak valójában a

mai ember számára kevés rokonszenves tulajdonsága volt, de mind az ő személye, mind az általa levezényelt keresztes hadjárat nagyobb jelentőségű a késő középkori magyar történelemben, mint ahogy a történelemkönyvekben szerepel.

A kötet második fejezetében Újlakot mutatja be a szerző. Ez a magyar várostörténeti kutatások számára is újdonság, hiszen a Drávától délre fekvő területekkel eddig nem foglalkozott különösebben a hazai történetírás. Pedig még ezekben az évtizedekben is többségében magyarok lakták a várost és a környéket egyaránt. Egyetlen kritikaként azt róhatjuk Andrić szemére, hogy nem alkalmazta az általa is ismert, Kubinyi András által kifejlesztett szempontrendszert, amellyel egzaktabb módon nyílt volna lehetőség a város jellegének meghatározására. Ezen a ponton van lehetőség az eredmények továbbgondolására. A Valkó megyében legnépesebbnek számító, akár 3–4000 főnyi lakossággal is büszkélkedhető Újlak a szerémségi bor forgalmazása miatt vált a térség legjelentősebb településévé, és földesurának Újlaki Miklósnak érdekében állt további fejlesztése. A magyar történelmi tudat sajátossága miatt eleddig kevés figyelem övezte a magyar arisztokrácia egyik legjelesebb családjának, az Újlakiaknak a történetét. Thallóczy Lajost, Fügedi Eriket és Kubinyi Andrást leszámítva alig foglalkoztak Újlaki Miklós pályájával, és ez mindenképpen történetírásunk egyik adósságának tekinthető. Újlaki adta át az obszervánsoknak a városban található rendházat és személyes kapcsolatot ápolt Kapisztránnal, aki jól tudta, hogy kinek a földjét választja nyughelyéül. Az agg szerzetes benne látta azt az embert, aki egyedül lehet Hunyadi méltó utóda, és talán számolt is egy ilyen forgatókönyvvel. De ez még nem lehet egyedüli magyarázat arra, hogy miért Újlakot választotta Kapisztrán. A döntésének okára szellemes és meggyőző választ ad Andrić. Szerinte Kapisztrán azért szemelte ki Újlakot, mert az az eretnekek és a törökök torkában volt, és az obszerváns rend eszménye el is várta a térítőtől, hogy a missziós területükön temetkezzenek. A különböző szerémségi vallási irányzatok tehát fontos motivációnak számítottak, hiszen követői megvetették a csodákat, elítélték a szentek ereklyéinek a tiszteletét, pedig éppen ezek adták az obszerváns karizma lényegét. Sajnos ezekről a pataréus és egyéb erenekségekről ma sincsenek letisztult ismereteink, és a szerző is elismeri, hogy homályosan

lát ebben a kérdésben. Szerencsés lett volna, ha a horvát és angol nyelvű változat megjelenése óta napvilágot látott Galamb György által jegyzett munkák bekerülhettek volna a magyar nyelvű változatban, főleg, hogy az idézett történész éppen Marchiai Jakab prédikációs és inkvizíciós tevékenységéből írta meg doktori disszertációját, amelynek eredményeit fontos lett volna beépíteni a műbe.

A kötet harmadik fejezetének közepétől kezdődik a téma súlypontja, a szentté válás stációinak ábrázolása. Kapisztrán tudta, hogy szent lesz, ezekben a hónapokban joggal bízhatott abban, hogy miképpen ő felkarolta Bernát ügyét, úgy Marchiai Jakab is hathatós támogatója lesz halála után. A beszámolókból kiderül, hogy testét lemosdatták, pedig ez ekkor csak a szentek esetében volt szokás. Nagyon izgalmas, ahogy a különböző életrajzokban szereplő hagiográfiai toposzokat bemutatja a szerző. Ezekben gyakran feltűnik a rendalapító Assisi Szent Ferenczel való hasonlóság, ugyanabban az időben halt meg, neki köszönhető a megtérése stb. Már korán feltűnt a remetemotívum is, pedig nem volt aszkéta és tisztelete inkább a mediterrán modell szerint alakult.

Az első kanonizációs kampány 1456–1463 között zajlott le, és végül sikertelenül zárult. Ebben egyaránt benne volt Juan Carvajal pápai legátus ellenszenvé és II. Piusz pápa óvatossága. Fő érveknek Kapisztrán becsvágya (*vanitas, fama cupiditatis*) számított, hogy nem volt képes a hírnevet elutasítani. Ez inkább szónoki túlzásnak tekinthető, sokkal többet nyomott a latban, hogy a domonkosok és a kanventuálisok is elleneztek az eljárást. 1460-tól Újlaki és Mátyás is a kanonizáció mellé állt, utóbbi ekkor már Kapisztránnak tulajdonította a szabadulást. Ekkor készült az újlaki polgárok első csodafeljegyzése az 1456–1460 közötti esetekről, és emellett további kéziratok is napvilágot láttak. A negyedik fejezet a jegyzőkönyvek egymáshoz való viszonyának ismertetése, és legnagyobb eredménye annak bizonyítása, hogy több párhuzamos munka készült, és ezek nem vezethetők vissza egyetlen archekönyvre. A jeles pártfogók ellenére mind a halála után, mind az 1520-as években indult szenttéavatási eljárás elbukott, és csak az Itáliában feléledő kultusza vezetett eredményre, melynek következtében 1690-ben, éppen a visszafoglaló háborúk csúcspontján megszületett a pozitív elbírálás.

A mű utolsó három fejezete a csodák értékével, szerkezetével, formáival és társadalomtörténeti aspektusaival foglalkozik. Megkülönböztet büntető csodákat, és nagy jelentőséget tulajdonít a prédikáció alatt bekövetkező jelenségeknek. A szent természetfeletti ereje többször nyilvánult meg gyógyításban, ami a középkori mirákulumokban éppúgy szerepel, mint a jezsuita hagiográfiákban. Andrić szépen kimutatja a tisztelet terjedésének fázisait. 1457-ben egy napi járró földön belül maradt, és inkább a magyar etnikum között volt népszerű. Ezért nem ismerünk déli irányú expanziót és a Dél-Magyarország és a Duna-mente lett a csodák törzsterülete. A tanúk között a papság és a nemesség felülreprezentált, ahogy a távolabbról érkező férfiak is. Utóbbi arra bizonyították, hogy a nők nehezebben jutnak el a kegyhelyekre, valamint betegségeiket elviselendőnek és nem gyógyítandónak fogták fel, míg férfiak életére jobban odafigyeltek.

A befejezés egy antropológiai felütés. Alapfelütése, hogy a szentek központjaiban élők nem egészségesebbek, mint mások, ám a halottakhoz szorosabb viszony fűzi őket. Ezért inkább a halálhoz fűződő mentalitástörténetként értelmezhetőek ezek a kutatások. Tény és való, a Szent gyógyító ereje és egy gyógyfürdő reklám ígérete között alig tapasztalható eltérés. Nagy Szent Gergely szerint a gyermekek születése nagyobb csoda a holtak feltámasztásánál, vagy az utódok szaporítása a kenyérszaporításánál, csak a gyakoriság teszi banálissá. A csoda és az azt előidéző Szent antropológiája még e téren is továbbgondolásra vár, egyelőre elégedjünk meg Aline Rousselle meghatározásával, aki szerint „Szent az, akihez az emberek szükségleteikkel fordulnak”.

A kötet végén függelékben Kapisztrán csodáinak a különböző kéziratokban való összehasonlítása és a fogolyszabadító csodák szövegekkel való találhatók. Ezek könnyen felkelthetik az érdeklődést az egész korpusz áttanulmányozására, amely a késő középkorral foglalkozók kimeríthetetlen forráskincsének számít. Stanko Andrić munkája komoly eredményekkel járul hozzá Pásztor Lajos, Mályusz Elemér és Péter Katalin társadalmi vallásossággal foglalkozó megállapításainak megerősítéséhez, és egyben a nándorfehérvári csata eseményeinek pontosabb megértéséhez is hozzásegíti az olvasót.

Veszprémy László